

Систематизація науки і теології в класифікації Фоми Аквінського

Олег Сербін,
кандидат історичних наук,
старший науковий
співробітник НБУВ

У статті розглянуто історичні аспекти виникнення, розвитку та проаналізовано класифікацію наук Фоми Аквінського. Проведено аналіз та визначено вплив класифікації наук Фоми Аквінського на еволюцію класифікаційної думки загалом та розвиток систематизації зокрема.

Ключові слова: класифікація, система, Фома Аквінський, систематизація, наука, теологія.

В статье рассмотрены исторические аспекты возникновения, развития и проанализирована классификация наук Фоми Аквинского. Проведён анализ и определено влияние классификации наук Фоми Аквинского на эволюцию классификационной мысли и развитие систематизации в частности.

Ключевые слова: классификация, система, Фома Аквинский, систематизация, наука, теология.

The paper is devoted to problems of history of formation, development and analysis of classification of Thomas Aquinas. The article presents the results of analysis of influence of classification of Thomas Aquinas on the evolution of classification ideas and in particular on the development of systematization.

Keywords: classification, system, Thomas Aquinas, systematization, science, theology.

Структурна цілісність не завжди залежить від структури цілого. Правильність та впорядкованість структури, насамперед, залежить від гармонізації складових в аспекті ідеології загального, цілого. Тому цілісність має характеризуватися, в першу чергу, змістовністю компонентності, а вже потім формальною приналежністю до цілого. Тим більше, що й ціле — це передусім змістовність, а не просто зміст певного ідеологічного підґрунтя, що покликане виступити тим фундаментом, який би міг витримати всі викривлення або нашарування системних елементів. Коли основоположна ідея підкріплена компетентністю ентелехій, які мають у принципі іншу природу існування (чого не можна сказати про природу їхнього утворення), тоді можна припустити, що можлива модель організації системи в системі, тобто коли системні принципи, систематизаційні підходи та системні елементи певної організації є, по суті, елементами системи, яку таким чином утворюють і цим утворенням створюють передумови для існування самих себе.

У відповідності до цього, систематизація інформаційних даних можлива у разі правильної їхньої організації перш ніж розпочнеться сам процес систематизації, тобто тільки в разі окреслення основної ідеї впорядкування інформації, що буде змістовною щодо загального принципу або цілого. Як

бачимо, така екстраполяція елементного бачення системи щодо узагальнюючого ядра уможливило від початку (зрозумівши ідеологічну суть структури) будівництво такої структури, тим самим заздалегідь розуміючи і передбачаючи її міцність та наповненість. Це, напевно, один із підходів формування системи інформаційного середовища, тенденціальність утворення якого можна прослідкувати ще від часів середньовічної схоластики, а саме дослідивши систематизаційні підходи організації наук та теології, як основної по суті, але суміжної з формуванням та визначенням змістовності. Саме в цьому аспекті, в першу чергу, варто говорити про працю Фоми Аквінського, який під теологічним кутом бачення дійсності опрацював роботи Арістотеля та, доповнивши власними сентенціями, створив принципово нову класифікацію наук, що, з одного боку, характеризувалася структурною цілісністю, а з іншого, поелементно представляла ціле, як першопричину такої організації. Вивчення та дослідження класифікації Фоми Аквінського є на сьогодні актуальним у загальному вивченні розвитку класифікаційної думки та здійснення систематизації інформаційних даних. *Об'єктом* цієї публікації є основні принципи класифікації наук Фоми Аквінського як такої, що виразила результат спроб поєднання науки та богослов'я; *предметом* — дослідження історії виникнення, розвитку та аналіз класифікації наук Фоми Аквінського; *метою* — аналіз та визначення впливу аналізованої класифікації наук на еволюцію класифікаційної думки та на розвиток принципів систематизації.

Фома Аквінський (лат. Thomas Aquinas — Фома Аквінат або Томас Аквінат) — "апостол розуму" [11, с. 221], видатний середньовічний письменник-схоласт, автор низки робіт у галузі богослов'я та наукознавства. Його основною ідейною рушійною силою було переконання у фактичному рівноправ'ї теології і наук в аспекті їхнього взаємодоповнення в процесі доведення істин божих. Хоча насправді (і ми в цьому переконуємось) здебільшого все звичайно зводилося до першочерговості теології як науки, що відображає істинні категорії, а всі інші науки — це науки допоміжного характеру. Однак, саме Фома Аквінат був тією людиною, яка спробувала здійснити формування такої системи знань, яка б мала водночас чітке розмежування елементів і відображала реальний стан речей у плані першочерговості і дорядності наук, він фактично "...розрізняв, щоб об'єднати" [12, с. 44]. Таким чином, філософ робив спробу співставити співдії божественного (надприродного) та природного розуму. Більше того, у випадках, коли могли виникнути конфлікти щодо переваги тієї чи іншої точки зору, перевагу завжди мав божественний розум [13, с. 348] як першопричина, божественна ентелехія. Ось, до речі, чим відрізняється томізм¹ від класичних схоластичних переконань та аристотелівського вчення. Фактично ми маємо справу з дуалістичним² вченням, але з монотеїстичним акцентом. Тобто цілком очевидно спостерігається висловлювання значення як надприродного, так і природного розуму, з посиленням на те, що природний є частиною надприродного з тим, а, у свою чергу, надприродний теж частина природного, але

¹ *Томізм* — основний напрям в схоластичі, який з XIII століття й дотепер є інтерпретацією доктрини Фоми Аквіната з урахуванням темпоральних змін соціокультурного і наукового плану [4, с. 1081].

² *Дуалізм* (від латин. dualis — подвійний) — співіснування двох різних станів, принципів, образів, думок, світоглядів, гносеологічних принципів [10, с. 136].

тільки в тій мірі, наскільки цей природний є компонентом надприродного. Сам же мислитель у праці "Сума теології" [20] ось що говорить з цього приводу: "...варто сказати, що священне вчення... розповсюджується на те, що стосується різних філософських наук за формальною підставою, а саме тому, що в різних речах вони беруть до уваги й те, що пізнається завдяки божественному розуму. Тому хоча й серед філософських наук одна теоретична, а інша практична — священне писання охоплює і ту, і іншу" [15, с. 149]. Саме в цьому аспекті і розглядав він всю низку наук: не тільки "Сім вільних мистецтв", які вивчав в Неапольському університеті [1, с. 141], а й той ряд наук, підгрунтя яких досліджував у працях Арістотеля.

Саме теологізовану філософію Арістотеля фактично можна спостерігати, якщо детально проаналізувати сентенції Фоми Аквінського щодо організації знань. Як відомо, Арістотель звертався до одиничного, найвищого знання, як до першорівневої категорії пізнання блага. Це найвище Знання було виражено трьома складовими — Теоретична філософія, Практична філософія та Творча філософія. Всі ці компонентні елементи арістотелівської класифікаційної системи відповідно доповнюють одну єдину первинну філософію, що виражає Знання. В Аквінського дещо по-іншому представлено його бачення цього ж порядку речей. Точніше сказати, він демонструє наявність певної основної філософії, але не *філософію — мудрість*, як у Арістотеля, а *філософію — найвищу мудрість, філософію — божественну мудрість*. Таким чином, ми можемо спостерігати абсолютну зміну структури класифікації старогрецького попередника Фоми Аквінського, враховуючи те, що в Арістотеля фактично вимальовувалась трилогічна схема організації верхівки класифікації і вже у відповідності до заданої системності формувалась уся класифікація. У Фоми Аквінського бачимо наявність двох основних складових-елементів — *природна та надприродна філософія*. Тим більше, що ці дві філософії не рівноправні як Теоретична, Практична та Творча в Арістотеля, а розміщені у відповідності до заданої їм суті в класифікаційній схемі наук Фоми Аквінського (див. рис.), який цю найвищу мудрість позиціонує як "...мудрість найвеличнішу серед людських мудростей..." [15, с. 152].

Як бачимо, фактично мислитель, теологізуючи науки, робив спроби гармонізувати відношення останніх до віри. Ця гармонізація забезпечувалась представленням не дуалістичності істини, а, насамперед, дуалістичністю самої класифікаційної системи, основними елементами якої були зазначені раніше філософії. Це ще одна особливість систематизаційних новаторств мислителя, що, напевно, не були продиктовані бажанням внести новизну представлення певної ідеології за рахунок якихось систематизаційних прийомів, а, в першу чергу, були адекватним відображенням бачення Фоми Аквінського основних постулатів віри. Тут апіорною була істина Божа, а інші істини мали співпрацювати з теологією і, власне, вони були абсолютно доступними природному розуму, оскільки "...якщо істинне є в інтелекті, то необ-

хідно, щоб зміст "істинного", переходив від інтелекту до речі, яку він зрозумів, адже річ зрозуміла називається "істинною", тому що вона має деяке відношення до інтелекту ... ця річ може відноситись до інтелекту або по суті, або акцидентально. По суті вона відноситься до інтелекту, від якого вона залежить у відношенні свого буття, а акцидентально — до інтелекту, який може її пізнати..." [15, с. 163]. З наведеної цитати видно бачення мислителем не тільки неоднорідної природи речей, а й його істини в інтелекті. Тобто істинність інтелекту цілком допустима, але у випадку коли йдеться про матеріальність того чи іншого, коли вказується на допоміжну роль істини, або ж можливість природного розуму досягнути такої істини. "Revelabilia" та "Revelata" називає Фома Аквінський дві категорії істин. Перша — це ті істини, знання яких людині не так важливі, але й досягнути їх людина може, спираючись на власний розум, знання. Друга категорія — це істини, суть яких можна зрозуміти лише через божественне світло. Це так звані *істини теології та істини науки* [2, с. 39]. Саме в такий спосіб мислитель розділяє теологію надприродну і теологію природну, в результаті чого утворюється двокомпонентне ядро його класифікаційної схеми (див. рис.).

Варто одразу визначити значимість або сутнісну навантаженість цих двох наук. Як уже зазначалося, Фома Аквінський зробив спробу гармонійно представити науку в образі віри, для розкриття її в гносеологічності науки. Тобто, на нашу думку, мислитель певним чином детермінував цей процес, процес окреслення пізнання у дефініцію наукових аксіом та християнських переконань. Зрештою Надприродна теологія є тією частиною Теології загальної, в якій зосереджена та ентелехія віри, підтвердження якої і працює так звана Природна теологія (Філософія), адже "Святий Фома ніколи не погодився б з тим, що будь-яке метафізичне доведення буття Бога може хоч на миттєвість позбавити християнина від необхідності віри в Бога..." [7, с. 66]. З огляду на проблематику нашого дослідження, сконцентруємо увагу саме на другій філософії, що певною мірою виражає наукоряд або окреслює тенденції щодо осмислення предметних категорій світоіснування у відповідності до ідеології Фоми Аквінського.

Логіка в класифікації наук мислителя виражена, в першу чергу, формами пізнання в аспекті змоги досягнути людину або набути людиною — бути мудрою. Мудрістю називається та сума складових, яка проєкціонує здатність наблизитись до Блага. Завдяки використанню саме інструментарію Знання, Вміння та Досвіду, формується та здатність наблизення до розв'язання основного питання. Скоріше за все, Фома Аквінат таким чином вказує на ієрархію форм процесів пізнання саме в аспекті здатності людського мозку. Тому Знання символізують результат Вміння людини, яка спирається на власний Досвід.

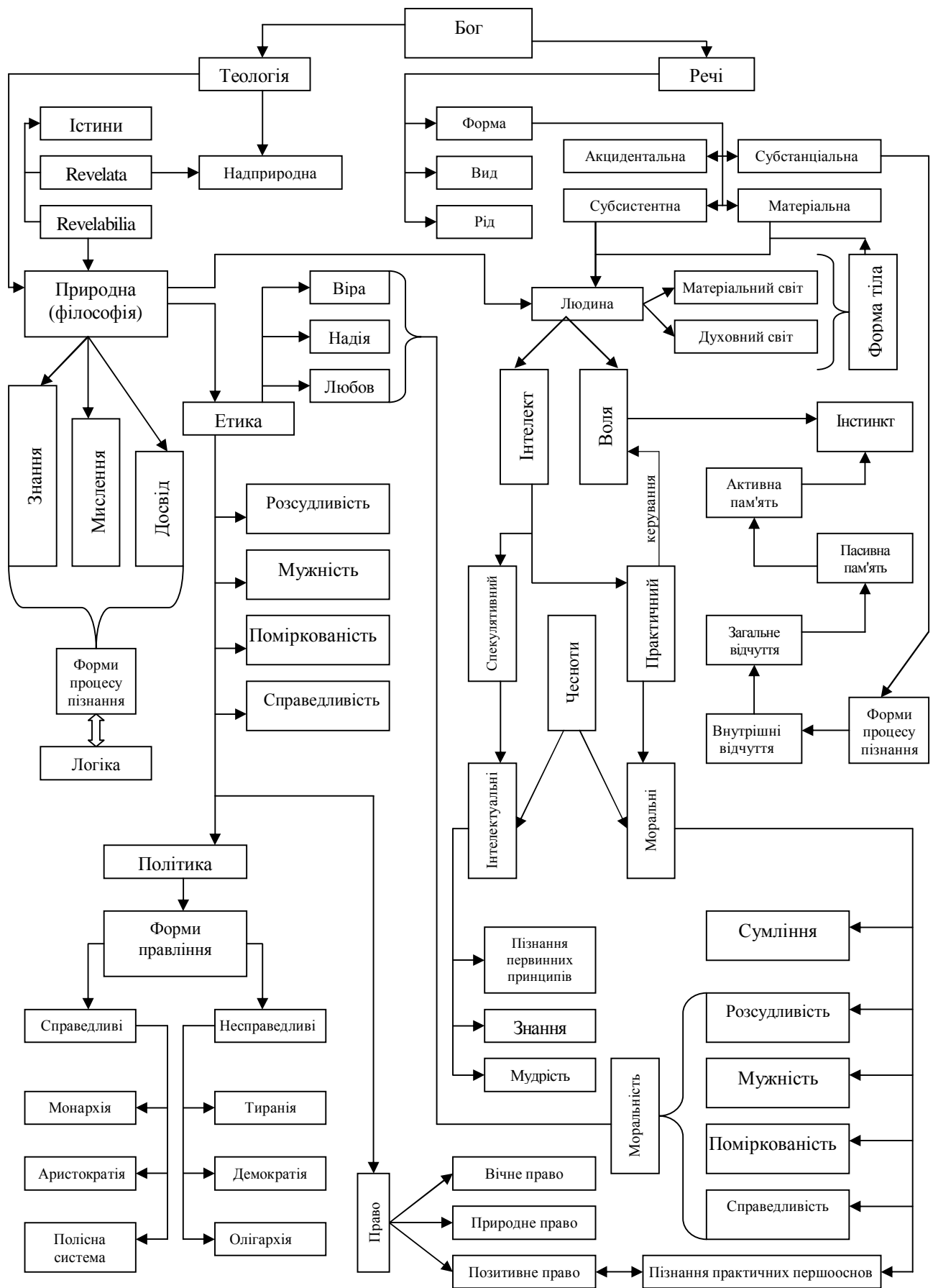

Рис. Класифікаційна схема наук Фоми Аквінського

Як видно із наведеної схеми, Етика як окремих розділ представлена досить неоднозначно в плані елементного виконання. Так, з одного боку, спостерігається наявність Політики та Права, з іншого — моральних категорій: Віра, Надія, Любов. Це пояснюється тим, що, окрім фундаментальних чеснот, Фома Аквінат, у відповідності до своїх ідеологічних переконань, наводить і означені теологічні чесноти, які таким чином, є тією пов'язуючою ланкою, що вказує на перетин певною мірою теологічної першооснови та гносеологічної етичної складової, про яку йтиметься згодом. Фактично тут ми спостерігаємо певне вимальовування етичності також з боку теологічного вчення як такого, хоча, звісно, у відповідності до схоластично спрямованого вчення, наявність етичного в божественному є апіорною. З іншого боку, саме у такий спосіб стало можливим наочне демонстрування пріоритетності теології надприродної над науками. У запропонованій автором класифікаційній схемі навмисно жодним чином не відображено наочний зв'язок Надприродної теології та Етики, що є відділом розділу Природна теологія. Цьому є низка причин. По-перше, це все ж таки та тонкість і пікантність питання щодо висловленого раніше ставлення Фоми Аквіната до Теології, як науки наук [8, с. 399]. І тому буквально вказати на таку супідрядність було б не правильно в контексті формулювання тлумачення такої схеми. По-друге, усвідомлення того, що основним положенням етики Фоми Аквіната є призначення людини розуміти та адекватно діяти [6, с. 144], дає нам право зробити висновок про гносеологічність Етики філософа. Ця гносеологічність, на нашу думку, пояснюється природним бажанням людини досягнути поставленої мети і, якщо першопричиною створення людини (як, власне, і всього іншого) є саме Бог, то і завдання людини на цьому світі, скоріше за все, полягає в тому, щоб спробувати якомога ближче наблизитись до Бога, тобто повернутись знову у первинну точку відліку, але вже з певним багажем розуміння уможлиднених істин.

Зі схеми чітко видно, що Етика, окрім інших підрозділів, представлена також і підрозділами чеснот: Розсудливість, Справедливість, Мужність, Поміркованість. Вони вказані саме в розділі Етика з тією метою, щоб акцентувати саме на повній моральності в разі поєднання і теологічних, і гносеологічних чеснот. Саме тому в класифікаційній схемі Аквіната представлено подання чеснот: Розсудливість, Справедливість, Мужність, Поміркованість і в аспекті розгляду розділу Етика, і в аспекті розгляду розділу Моральні чесноти, про що йтиметься далі. Більше того, у разі розгляду чеснот в аспекті інтелектуальних якостей Людини матиме місце подання чотирьох різновидів Справедливості, що ще раз вказує на різність повноти змісту результату визначення, залежно від компонування подання інформації.

Політика та Право — це також свого роду підрозділи етичні, але не підрозділи Етики як такої. Річ у тім, що в Арістотеля, з творами якого працював Фома Аквінат, Політика також є підрозділом-сусідом Етики. Щоправда, етичні чесноти в Арістотеля подано опосередковано через види душі [9, с. 41], а сама душа, певним чином, є квінтесенцією метафізичної Психології та Етики. Функціями душі, за Фоמו Аквінським, є мислення та воля [13, с. 365]. Опосередковано Душа та Етика не пов'язані. Тому й у випадку з Політикою і Правом не можна однозначно та категорично подавати Етику як той осередок, що формалізує і політику, і право. Адже зрозуміло, що саме етичні характеристики представляють титульність цих понять, оскільки у випадку з душею, абсолютно зрозуміла роль етичного навантаження, незважаючи на тільки дві означені Аквінатом функції душі.

Говорячи докладніше про структуру підрозділу Політика, потрібно звернути увагу на подання Фоמו Аквінським Справедливих та Несправедливих форм правління. Виходячи з того, що все створено Богом, у відповідності до ідеології мислителя, держава теж є творінням Божим. Таким чином, найкраща держава — це така організація політичних принципів, коли все спрямоване до єдиного або ж зосеред-

жено в єдиному. Дійсно, повертаючись до вже наведених сентенцій про ціле і спрямування єдності в ціле, можна на підтвердження сказаного зазначити про бачення Фомо Аквінатом найкращою формою правління монархії. Вважаємо, це не стільки пов'язане з власним соціальним станом мислителя або ж належністю його до правлячої касти, у першу чергу, це бачення зосередженості множинного у певному єдиному. Модель проста. Вся громада є певним барометром настроїв однієї людини. Тобто більшість апелює до єдиного засобами одного — монарха. Адже наближення до божественного реальніше здійснити через єдиний канал, сконцентрувавши всі потенції у ньому. Інша справа — у дійсності такого ходу речей, адже відомо, що монархія — це влада однієї коронованої особи, яка вже сама по собі позиціонується як певна святість. Взагалі Монархія у запропонованій класифікаційній схемі — це такий узагальнюючий відділ, в якому моделюється ідеальна картина форми правління, але тільки з позиції розуміння значимості Аристократії та Полісної системи влади.

Абсолютно ж інша ситуація з представленими у схемі Тиранією, Олігархією та Демократією. Саме Тиранія подається як найвища з Несправедливих форм правління, оскільки абсолютно не відповідає божественному закону. Така форма правління, що зосереджена в руках однієї деспотичної та, головне, злої людини, така влада, що була досягнута засобами злих учинків й атеїстичних настроїв, на наше переконання, займала перше місце з кінця у класифікаційній системі богослова Аквінського, у розділі Політика. Демократія подана другою після Тиранії, з огляду на те, що служить блага багатьох, а не одного — тирана. Виходячи ж з того, що олігархія — це форма правління, коли влада зосереджена в руках вузького кола осіб (олігархів) і відповідає їхнім особистим інтересам, а не загальному благу [10, с. 294], очевидна і зрозуміла її наявність у підрозділі Несправедливі форми правління.

Фома Аквінат побудував цілу систему права, концептуальне представлення якої відображене в класифікаційній системі (див. рис.). Загалом саме поняття закону мислитель розуміє, як будь-яке повеління розуму, що проголошено заради суспільного блага тим, хто піклується про громадськість [17]. Звідси і три основні категорії (або підрозділи) права. Перше в ієрархії права Фоми Аквіната — Вічне право, як символ сукупності божественних принципів управління світом [18], тобто це зосередженість божественних законів, що спрямовані на гармонійне і правильне з християнської точки зору керування суспільством. На відміну від першого підрозділу загального розділу Право, Природне право символізувало вже сукупність правил Вічного права, що були відображені у свідомості людини [19]. Це, певним чином, право гносеологічного змісту, що, звичайно, займало другорядне місце після Вічного. А ось Позитивне право — це вже механізми застосування принципів Природного права у суспільному житті [16]. Іншими словами, тут йдеться про безпосереднє виконання тих законів, що продиктовані розумом, з огляду на формування таким чином морального обличчя людини. Ось чому в представленій класифікаційній схемі подано підрозділ Позитивне право загального розділу Право з підрозділом Пізнання практичних першооснов загального розділу Моральні чесноти. Адже бачення середньовічним теологом Природного права як механізму виконання законів, впливає із розуміння ним значення Пізнання практичних першооснов як елементної складової Моральних чеснот. Пізнання ж практичних першооснов є підрозділом-сусідом таких моральних чеснот, як Сумління, Розсудливість, Мужність, Поміркованість та Справедливість, де наведені останні чотири у своїй сумі формують таку чесноту як безпосередньо Моральність, яка, в свою чергу, є результатом суми трьох категорій Етики — Віри, Надії, Любові, — про що говорилося раніше в аспекті представлення етичних теологічних чеснот як пов'язуючої ланки, яка вказує на перетин певною мірою теологічної першооснови та

гносеологічної етичної складової. Саме Моральність як сума чотирьох фундаментальних чеснот є гносеологічною складовою етики, а Моральність як сума трьох теологічних чеснот є надприродною складовою етики.

Фактично ми логічно підійшли до формування в класифікації Фоми Аквіната відділу Чесноти, до складу якого входять уже згадані Моральні чесноти та Чесноти Інтелектуальні. Розподілення Чеснот саме на такі два підвідділи пояснюється, напевно, тим, що Аквінат активно працював над тлумаченням та розумінням у світлі теології праць Арістотеля. Так само, як і старогрецький філософ, Фома Аквінський не заперечує, а, навпаки, наголошує на важливості наявності як Моральних, так й Інтелектуальних чеснот [3, с. 496], мотивуючи це беззаперечною сентенцією Арістотеля в питаннях щодо людських етичних категорій.

Моральні та Інтелектуальні чесноти представлені Практичним та Спекулятивним інтелектом. Перший — керує людською волею — "...духовна спонукальна здатність, відмінна від плотських спонукальних сил, якій властиве зосередження в блазі, даному їй розумом" [5, с. 91]. Другий — пізнає буття. Звісно тут може виникнути зауваження щодо ієрархічності чи рівноправності представлення розділів Інтелект та Воля у складі загального Людина. Адже, таким чином, здійснення певного процесу керування волею з боку практичного інтелекту позиціонує Інтелект як первинний елемент розділу Людина щодо Волі. З іншого боку, відштовхуючись від теологічного дуалістичного аристотелізму Фоми Аквіната (щодо гносеологічних питань у тому числі), можна припустити бачення ним Інтелекту та Волі в ракурсі рівноправності відносно представлення у відділі Людина. Зрештою, ця обставина жодним чином не впливає на змістовність класифікаційної системи і тому не несе в собі ніякого семантичного навантаження.

Розділ Людина представлено підрозділами Матеріальний світ та Духовний світ, що, в свою чергу, зосереджені як результат суми у розділі Форма тіла. Можна констатувати бачення мислителем Людини як прояву спільної дії двох форм існування — Субсистентної та Матеріальної. На нашу думку, матеріальна форма тут розуміється як така, що символізує буття лише в матерії, а субсистентна — це та, що не залежить від будь-якої матерії і є самодостатньою в аспекті наявності буття у собі самій. Тож, результат поєднання таких категорій — духовної та матеріальної — виражається в образі й у змістовності людини.

Поруч із зазначеними формами, в класифікаційній схемі Аквіната представлено також і форму, в якій субстанція укорінюється сама в собі, тобто затверджує буття у собі — субстанціальна форма. І ось тут варто зосередити увагу на тому, в чому саме виражається субстанціальна форма. Йдеться про форми процесу пізнання. На початку нашого дослідження ми вже зустрічали розділ Форми процесу пізнання, але в аспекті подання елементів логічного мислення, тобто вказувалась інтелігібельність таких форм пізнання. В аспекті ж розгляду Форм процесу пізнання з позиції субстанціальності форми варто говорити про сенсильність такого пізнання, чим і пояснюється наявність однакових, на перший погляд, розділів у поданій класифікаційній схемі (див. рис.). Таке внутрішнє пізнання характеризується внутрішніми відчуттями [14, с. 5]. Відповідальним за зосередження в ціле всіх відчуттів є єдине відчуття, загальне. Своєрідним шовищем вражень та образів виступає Пасивна пам'ять, з якої, в свою чергу, Активна пам'ять виокремлює певні враження та образи. Воля, скерована Практичним інтелектом, причетна до формування Інстинкту, що є верхівкою ієрархії сенсильності форм процесу пізнання. У результаті ми спостерігаємо повну відповідність розставлених у класифікаційній системі акцентів, які вказують на гармонізацію побудови монотеїстичної систематизованої ідеології Фоми Аквіната.

Загалом, підсумовуючи все сказане, можна засвідчити, що класифікація наук Фоми Аквінського за своєю структу-

рою була новаторською саме в плані вираження ідеологічного наповнення. Адже дійсно, поставивши перед собою непросте завдання систематизаційно подати науки в аспекті віросповідання, на благо вивчення та доведення постулатів християнства, Фома Аквінський тим самим сформував таку модель класифікаційної системи, коли умовне розподілення спрямоване на два окремих крила, але фактично продемонстровано привілей одного (структурно ідентичного) розділу над іншим. Тому й класифікаційна схема, наведена нами у цьому випадку, є результатом аналізу означеної структурної суті вчення мислителя. У цій схемі цілком об'єктивно висвітлені основні принципи формування певних елементів у певні групи і тим самим вказано на складність такого процесу систематизації.

Дійсно, історія формування систематизаційного подання наук Фоми Аквіната нерозривно пов'язана з сентенціями й окремими творами старогрецького мислителя Арістотеля, що й продемонстровано в схемі, зокрема у розділах Політика та Чесноти. Більше того, у результаті проведеного аналізу, можна говорити про певний акцент аристотелізму в монотеїстному вченні Фоми Аквінського. Повертаючись безпосередньо до структури класифікаційної схеми, варто ще раз наголосити на наявності певного дуалізму в рамках зазначеного монотеїзму. Адже Аквінат не відкидає значення наук в аспекті дослідження або ж пізнання богословських невизначень, тому наявність наукової складової, поруч із суто теологічною (Природна теологія), обумовлює констатацію двоелементного ядра класифікації, що й символізує певну, так би мовити, дуалістичність.

Найголовнішим же висновком, що концентрує в собі всі попередні, є безперечно розуміння значення класифікації Фоми Аквінського у розвитку систематизації наук та систематизації інформації. І структура класифікації, й ідеологічне її наповнення внесли координуючу роль у розвиток подальших варіантів систематизаційних проявів наукової думки. Більше того, не тільки за часів життя Фоми Аквіната, а й після його смерті твори, що залишилася по ньому, несли в собі той конструктив, який він у них вклав, систематизуючи науки. Зрештою, але ніяк не ідеологізуючи богословські сентенції мислителя, варто все ж таки наголосити, що, відштовхуючись від завдань класичної науки, ми можемо констатувати забезпечення динамічності еволюції класифікаційної думки в рамках класифікаційної системи середньовічного схоласта Фоми Аквінського.

Список використаної літератури

1. *Антология средневековой мысли*. В 2 т. Т. 2 / под ред. С. С. Неретиной. — СПб. : РХГИ, 2002. — 635 с.
2. *Боргом Ю.* Фома Аквинский / Юзеф Боргом. — М. : Мысль, 1975. — 184 с.
3. *Бронзов А.* Аристотель и Фома Аквинат в отношении к их учению о нравственности / А. Бронзов. — СПб. : С-Петербург. духов. акад., 1884. — 591 с.
4. *Всемирная энциклопедия : Философия* / глав. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. — М. : АСТ ; Минск : Харвест — Современ. литератор, 2001. — 1312 с.
5. *Гертых В.* Свобода и моральный закон у Фомы Аквинского / В. Гертых // *Вопр. философии*. — 1994. — № 1. — С. 87—101.
6. *Реале Дж.* Западная философия от истоков до наших дней. Том 2. Средневековье / Дж. Реале, Д. Антисери ; С. Мальцева (пер.). — СПб. : Петрополис, 1995. — 368 с.
7. *Жильсон Э.* Философ и теология / Этьен Жильсон ; пер. с фр. К. Демидова. — М. : Гносиз, 1995. — 192 с.
8. *Жильсон Э.* Философия в средние века: От истоков патристики до конца XIV века : пер. с фр. / Этьен Жильсон ; общ. ред., послесл. и примеч. С. С. Неретиной. — М. : Республика, 2004. — 678 с.
9. *Сербин О.* Класифікаційна система наук Арістотеля: аналіз дуалістичного генезису старогрецького мислителя / Олег Сербін // *Вісн. Кн. палати*. — 2009. — № 3. — С. 39—43.
10. *Краткая философская энциклопедия*. — М. : Прогресс, 1994. — 576 с.

11. *Маритен Ж.* Знание и мудрость. Религия и культура. О христианской философии. Фома Аквинский, апостол современности / Жак Маритен ; Л. Л. Потков (сост.) ; Л. М. Степачев (пер. с фр.). — М. : Науч. мир, 1999. — 244 с.
12. *Маритен Ж.* Философ в мире / Жак Маритен ; пер. с фр. Б. Л. Губмана. — М. : Высш. шк., 1994. — 192 с.
13. *Соколов В. В.* Средневековая философия / В. В. Соколов. — М. : Высш. шк., 1979. — 448 с.
14. *Стояло В. А.* Гносеология Фомы Аквинского и ее интерпретация западно-германскими неотомистами: автореф. дис. ... канд. филос. наук / В. А. Стояло ; Моск. ун-т. — М., 1967. — 15 с.
15. *Аквинский Ф.* Сумма теологии / Фома Аквинский ; пер и прим. К. В. Бандуровский // Антология средневековой мысли. В 2 т. Т. 2. — СПб., 2002. — С. 144—184.
16. *Of human law (four articles)* // Summa Theologica by St. Thomas Aquinas. — Mode of access : <http://www.sacred-texts.com/chr/aquinas/summa/sum233.htm>. — Title from screen.
17. *Of the essence of law (four articles)* // Summa Theologica by St. Thomas Aquinas. — Mode of access : <http://www.sacred-texts.com/chr/aquinas/summa/sum228.htm>. — Title from screen.
18. *Of the eternal law (six articles)* // Summa Theologica by St. Thomas Aquinas. — Mode of access : <http://www.sacred-texts.com/chr/aquinas/summa/sum231.htm>. — Title from screen.
19. *Of the natural law (six articles)* // Summa Theologica by St. Thomas Aquinas. — Mode of access : <http://www.sacred-texts.com/chr/aquinas/summa/sum232.htm>. — Title from screen.
20. *Summa Theologica* by St. Thomas Aquinas. — Mode of access : <http://www.sacred-texts.com/chr/aquinas/summa/>. — Title from screen.